

JANUSZ SKODLARSKI
(Łódź)

STOSUNKI HANDLOWE POLSKI Z KRAJAMI KAPITALISTYCZNYMI (1945 - 1949)

Charakterystyczną cechą polskiego handlu zagranicznego po II wojnie światowej był nawrót do jego przedwojennej struktury towarowej. W zakresie importu była ona w latach czterdziestych prawie identyczna jak przed wojną, zaś po stronie eksportu uległa niewielkim zmianom. Poważniejsze zmiany zaszły natomiast w strukturze geograficznej polskiego handlu zagranicznego. Były one związane z nową sytuacją geopolityczną kraju. Rezultatem tych przemian był duży udział Związku Radzieckiego i krajów demokracji ludowej w obrotach handlowych Polski oraz znaczne rozszerzenie listy naszych partnerów handlowych.

W pierwszych latach powojennych bardzo ważne znaczenie dla Polski miała pomoc UNRRA. Skierowana ona była głównie na zaspokojenie podstawowych potrzeb społecznych w trudnym okresie powojennym. Ogółem dostawy UNRRA dla Polski w latach 1945 - 1947 wyraziły się kwotą ponad 476 mln dol. Stanowiło to 16,4% światowego programu UNRRA i piątą część jej programu pomocy dla Europy¹. Decydujące znaczenie miały dostawy żywności (201,52 mln dol., tj. 43% całej wartości dostaw). Leki i sprzęt medyczny otrzymaliśmy na sumę 20,8 mln dol. (4%) oraz odzież — 44,28 mln dol. (9%). Rolnictwo polskie uzyskało pomoc w wysokości 75,9 mln dol. (16%), a transport i przemysł na sumę 133,76 mln dol.²

Dostawy UNRRA stanowiły gros dostaw otrzymywanych tuż po wojnie z zagranicy. W 1945 r. wyniosły one 91,9 mln dol., co przy ogólnej wartości polskiego importu równej 126 mln dol. dawało 73% całkowitego przywozu. W 1946 r. wartość importu wzrosła do 444,8 mln dol., przy czym na dostawy UNRRA przypadło 306 mln dol., czyli 69%. Pierwszy kwartał 1947 r. przyniósł — w związku z likwidacją organizacji — poważny spadek dostaw, które wyniosły tylko 27% ogólnej wartości przywozu w tym okresie³.

---

¹ AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu (dalej MPiH), sygn. 3825; *The Impact of UNRRA on the Polish Economy*, Warsaw 1947, s. 10; B. Gałązka-Petz, A. Jezierski, *Odbudowa gospodarki narodowej, 1944 - 1946*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944 - 1955*, pod red. J. Kalińskiego i Z. Landaua, Warszawa 1978, ss. 235.

² *The Impact*, s. 10. Por. L. Zyblikiewicz, *Polityka Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii wobec Polski 1944 - 1949*, Warszawa 1984, s. 335 - 336.

³ *Sytuacja gospodarcza Polski*, Warszawa 1947, s. 4 - 5.

Pomoc UNRRA stanowiła w 1946 r. prawie 22⁰/₀ dochodu narodowego Polski i 10,6⁰/₀ wszystkich dóbr i usług dostępnych w kraju ⁴.

Ogromne potrzeby związane z odbudową gospodarczą kraju, wywierające presję zwłaszcza na import środków produkcji, aktywizowały wymianę towarową z krajami kapitalistycznymi. Handel zagraniczny z Zachodem miał odegrać poważną rolę w realizacji zadań planu trzyletniego.

Pierwsze kontakty handlowe nawiązała Polska z krajami skandynawskimi. W 1945 r. podjęto wymianę towarową ze Szwecją, Danią i Norwegią. Państwa te były zainteresowane obrotami handlowymi z Polską przede wszystkim ze względu na fakt dysponowania przez nasz kraj złożami węgla. W przypadku Szwecji dodatkowym motywem było zaniepokojenie rządu szwedzkiego losem przedsiębiorstw szwedzkich na terytorium Polski. Z kolei Polsce zależało na uzyskaniu nieodpłatnej lub kredytowej pomocy szwedzkiej przy odbudowie kraju ze zniszczeń wojennych ⁵. W tym roku zrealizowano dość poważne obroty ze Szwecją, Danią i Norwegią. Stanowiły one 7,4⁰/₀ całości obrotów (9,4⁰/₀ importu i 5,6⁰/₀ eksportu) ⁶.

Od 1946 r. w szybszym tempie postępowała normalizacja w polskim handlu zagranicznym. Na liście partnerów handlowych Polski znajdowały się takie kolejne państwa kapitalistyczne, jak: Austria, Belgia, Finlandia, Francja, Holandia, Szwajcaria, Wielka Brytania, Włochy, Stany Zjednoczone, Egipt, Argentyna, Brazylia, Wenezuela oraz Palestyna ⁷.

W tym samym roku poważnemu rozszerzeniu uległy stosunki handlowe ze Szwecją, osiągając 19,4 ⁰/₀ udziału w całości naszego eksportu i 15,9⁰/₀ — importu. Wzrósł także udział w polskim handlu zagranicznym Danii i Norwegii. Ogólnie udział krajów skandynawskich w naszym eksporcie wyniósł 27,7⁰/₀, a w imporcie — 18,9⁰/₀. Eksport do pozostałych krajów kapitalistycznych Europy stanowił 11,1⁰/₀ globalnego eksportu, a import — 1,8⁰/₀. Obroty z kapitalistycznymi krajami pozaeuropejskimi (USA, Argentyna, Brazylia) przedstawiały się następująco: eksport — 0,8⁰/₀ globalnego wywozu, import — 1,1⁰/₀ globalnego przywozu ⁸.

Wydatne rozszerzenie listy partnerów handlowych Polski przyniósł rok 1947. Nawiązano wówczas kontakty handlowe z zachodnimi strefami okupacyjnymi Niemiec, Islandią, Portugalią, Turcją, Kanadą, Meksykiem, Kolumbią, Urugwajem, Paragwajem, Indiami, Filipinami, Australią i Chinami. W 1949 r. rozpoczęliśmy wymianę towarową z Pakistanem

⁴ *The Impact*, s. 10 - 11.

⁵ S. Długosz, W. Szczepaniec, *Stosunki handlowe Polski z rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi*, Warszawa 1974, s. 211 - 213, 265 i 278.

⁶ Compendium Statystyczne Polskiego Handlu Zagranicznego 1929 - 1938, 1945 - 1960, Warszawa 1961, s. 294.

⁷ „Rocznik Statystyczny 1948”, Warszawa 1949, s. 103 - 104.

⁸ Compendium, s. 294. Obliczenia własne.

i Albanią, a w 1950 r. z Irlandią, Nową Zelandią, Panamą, Syrią, Iranem i Związkiem Południowej Afryki⁹.

W latach 1947 - 1949 najważniejszą odbiorcą naszych towarów była Szwecja, do której kierowano 17,2% wartości całego eksportu do krajów kapitalistycznych (stanowiło to średnio około 12,1% globalnego eksportu Polski). Niewiele mniej towarów wysyłano do Wielkiej Brytanii, tj. około 16,6% eksportu przypadającego na rynek kapitalistyczny (12,1% globalnego eksportu Polski). Kolejne miejsca zajmowały: Włochy (6,8% wywozu do krajów kapitalistycznych, 3,3% globalnego eksportu), Austria (6,4%, 3,7%), Holandia (5,2%, 2,8%), zach. strefy Niem. (2,9%, 1,2%), Belgia i Luksemburg (2,7%, 1,5%), Francja (2,2%, ok. 5%), USA (0,9%, 0,4%).

Tabela 1

Obroty z krajami kapitalistycznymi w latach 1947 - 1949

Wyszczególnienie	Eksport	Import
kraje kapitalistyczne	100,0	100,0
w tym:		
Szwecja	19,6	13,1
Wielka Brytania	15,7	18,9
USA	0,8	12,5
Francja	9,9	8,4
Holandia	5,5	5,9
zach. strefy Niem.	2,7	1,6
Włochy	6,5	4,5
Austria	6,1	1,9
Belgia	2,5	3,5
Brazylia	0,8	5,5
Argentyna	0,4	2,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Compendium Statystyczne Polskiego Handlu Zagranicznego 1929 - 1938, 1945 - 1960, Warszawa 1961, s. 291 - 293.

Spośród krajów kapitalistycznych największą ilość towarów importowano z Wielkiej Brytanii (21,2% towarów pochodzących z krajów kapitalistycznych, co stanowiło średnio ok. 10,3% globalnego importu Polski). Kolejne miejsca zajmowały: Stany Zjednoczone (14,1% dostaw z rozwiniętych gospodarczo krajów kapitalistycznych, 8,7% globalnego importu Polski), Francja (9,4%, 3,5%), Holandia (6,6%, 3,0%), Włochy (4,9%, 2,3%), Szwecja (4,6%, 7,9%), Belgia i Luksemburg (3,9%, 2,0%), Austria (2,1%, 1,0%), zach. strefy Niem. (1,8%, 0,8%)¹⁰.

W latach 1945 - 1948 udział wymiany towarowej Polski z niektórymi krajami Europy Zachodniej przewyższał poziom przedwojenny. Do tej

⁹ S. Długosz, W. Szczepaniec, s. 254 - 255, *Rocznik Statystyczny* 1948, s. 103 - 104.

¹⁰ P. Bożyk, B. Wojciechowski, *Handel zagraniczny Polski 1945 - 1959*, Warszawa 1971, s. 134; Compendium, s. 294 - 295.

grupy państw należały m.in.: Szwecja (udział w obrotach Polski w 1939 r. — 4,7⁰/₀, średnia z lat 1945 - 1948 — 11,5⁰/₀), Dania (odpowiednie wielkości: 1,1⁰/₀ i 4,4⁰/₀), Norwegia (1,6⁰/₀, 1,9⁰/₀), Finlandia (1,0⁰/₀, 2,0⁰/₀), Szwajcaria (2,0⁰/₀, 2,4⁰/₀), Francja (3,7⁰/₀, 3,8⁰/₀). Odmienne przedstawiała się sytuacja z naszymi przedwojennymi czołowymi partnerami handlowymi, a więc z Niemcami, Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi, a także Belgią, Holandią, Austrią i Włochami. Ich udział w obrotach Polski relatywnie zmalał. Na Niemcy w 1938 r. przypadało 23,6⁰/₀ całości naszych obrotów, gdy tymczasem w latach 1946 - 1948 realizowaliśmy rocznie z zachodnimi strefami Niemiec zaledwie 0,2⁰/₀ wymiany. Podobnie wyglądała sytuacja z Wielką Brytanią, z którą wymiana w 1938 r. stanowiła 14,6⁰/₀ ogółu obrotów, a średnio w okresie 1946 - 1948 — 5,7⁰/₀ oraz ze Stanami Zjednoczonymi (stosownie 8,9⁰/₀ i 4,6⁰/₀). Odpowiednie dane dla pozostałych krajów są następujące: Belgia (4,4⁰/₀, 1,3⁰/₀), Holandia (3,7⁰/₀, 1,5⁰/₀), Austria (4,7⁰/₀, 1,7⁰/₀), Włochy (4,0⁰/₀, 1,6⁰/₀)¹¹.

Tabela 2

Procentowy udział krajów kapitalistycznych w całości obrotów polskiego handlu zagranicznego w latach 1945 - 1949

Rok	Obroty	Eksport	Import
1945	7,4	5,6	9,4
1946	30,3	40,1	21,8
1947	61,2	55,7	65,5
1948	54,2	55,8	52,5
1949	56,0	54,6	57,4

Źródło: Compendium, s. 284, 285.

Handel z krajami kapitalistycznymi odbywał się na podstawie porozumień handlowych, które miały charakter kompensacyjny, rozrachunkowo-clearingowy. Umowy te zawierano na rok, przy czym przeważnie zakładano, że obie strony w określonym czasie wykonają swoje zobowiązania eksportowo-importowe i doprowadzą wzajemny rachunek do stanu bezsaldowego¹².

W latach 1947 - 1949 Polska rozszerzyła stosunki handlowe zarówno z krajami demokracji ludowej, jak i z kapitalistycznymi. W okresie tym przeciętne roczne tempo wzrostu polskiego eksportu kształtowało się w granicach 58⁰/₀. Eksport do krajów kapitalistycznych wzrastał o 56,8⁰/₀ rocznie. Szybsze było tempo wywozu do krajów kapitalistycznych słabo rozwiniętych (112,6⁰/₀) niż do krajów kapitalistycznych rozwiniętych gospodarczo (55,6⁰/₀). Eksport do krajów socjalistycznych wzrastał średnio o 60,3⁰/₀ rocznie. Przeciętne tempo wzrostu importu w tych latach się-

¹¹ Compendium, s. 294. Obliczenia własne.

¹² W. Miś, *Od wojny do pokoju. Gospodarka Polski w latach 1944 - 1946*, Warszawa 1978, s. 292.

gało 41,0⁰/o, a tempo wzrostu importu z krajów kapitalistycznych wynosiło 31,5⁰/o (z krajami kapitalistycznymi słabo rozwiniętymi — 37,1⁰/o, z krajami kapitalistycznymi rozwiniętymi gospodarczo — 30,8⁰/o). Szybszy był wzrost przywozu z krajów socjalistycznych, który kształtował się w wysokości 56,2⁰/o¹³.

Zmniejszenie się dynamiki wymiany towarowej Polski z państwami kapitalistycznymi, zwłaszcza po 1948 r., spowodowane zostało pogorszeniem się sytuacji międzynarodowej. W tym okresie nastąpiła aktywizacja globalnej polityki USA, mającej na celu obronę światowego systemu kapitalistycznego. Polityka ta zrodziła tzw. doktrynę „powstrzymywania”, zakładającą długofalowe powstrzymywanie komunistycznych „tendencji ekspansywnych”¹⁴. Wyrazem tej koncepcji były Doktryna Trumana, Plan Marshalla, a także utworzenie RFN i NATO. Narastające sprzeczności polityczne oddziaływały coraz silniej na stosunki ekonomiczne. Od 1948 r. Stany Zjednoczone zastosowały ograniczenia wywozowe wobec Związku Radzieckiego i krajów demokracji ludowej¹⁵.

W strukturze towarowej polskiego eksportu główną pozycję stanowiły paliwa i surowce. Węgiel kamienny i koks stanowiły główne źródła finansowania importu. Eksportowi węgla sprzyjała korzystna koniunktura istniejąca na światowym rynku¹⁶.

Eksport artykułów rolno-spożywczych został wznowiony w 1946 r. i stanowił od 1947 r. 18⁰/o całego eksportu. Obroty towarami rolno-spożywczymi między Polską a krajami kapitalistycznymi rozwijały się pomyślnie. W latach 1945 - 1950 zajmowały one 66,5⁰/o przeznaczonych na eksport wyrobów przemysłu spożywczego i produktów rolnych. Główną pozycją wywozu było mięso i jego przetwory. Wśród towarów pochodzenia roślinnego czołowe miejsce zajmował cukier, tj. produkt o stosunkowo wysokim stopniu przetworzenia. Eksport cukru był jednak niestabilny m.in. ze względu na zmiany w rozmiarach produkcji krajowej oraz wahania cen światowych. Ponadto do krajów kapitalistycznych eksportowaliśmy ziemniaki, warzywa, owoce i inne produkty rolne¹⁷.

W omawianym okresie wzrosło znaczenie wywozu artykułów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego, głównie zaś wyrobów przemysłu lekkiego, drzewno-papierniczego i mineralnego. W eksporcie do rozwiniętych krajów kapitalistycznych dominowały gotowe produkty przemysłu lekkiego. Przez wiele lat po wojnie podstawą rozwoju tego działu eksportu były dostawy tkanin, przede wszystkim bawełnianych i lnianych.

¹³ P. Pożyk, B. Wojciechowski, s. 131 - 132.

¹⁴ Por. R. Frelek, *Historia „zimnej wojny”*, Warszawa 1971; E. J. Osmańczyk, *Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ*, Warszawa 1974, s. 200.

¹⁵ Zob. szerzej: T. Łychowski, *Stosunki ekonomiczne między krajami o różnych ustrojach*, Warszawa 1957, s. 321; J. Söldaczuk, *Handel międzynarodowy*, Warszawa 1967, s. 209 i n.; G. Adler-Karlsson, *Europa Verlag, „Der Pehlschlag”*, Wien 1971, s. 14.

¹⁶ Z. Bieńkowski, *Obraz eksportu polskiego węgla*, „Życie Gospodarcze”, nr 9, 1949, s. 396.

¹⁷ P. Bożyk, B. Wojciechowski, s. 83 i 87 - 88.

Importem artykułów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego były zainteresowane głównie kraje socjalistyczne. Z państw kapitalistycznych największymi importerami tych produktów były Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Kanada¹⁸.

W latach czterdziestych nastąpił pewien rozwój eksportu sprzętu transportowego oraz maszyn i urządzeń inwestycyjnych. W rezultacie zwiększył się udział Polski w światowym eksporcie maszyn (1938 r. — 0,1⁰%, 1950 r. — 0,6⁰%)¹⁹. Zdecydowanie największym odbiorcą polskich maszyn i urządzeń były kraje socjalistyczne. Udział krajów kapitalistycznych był wręcz znikomy i wynosił w okresie 1945 - 1950 — 1,3⁰% eksportu tego działu²⁰.

Największą pozycję w polskim imporcie w interesującym nas okresie stanowiły surowce, paliwa i materiały do produkcji. Udział tej grupy zmniejszył się nieznacznie z 64,1⁰% w 1938 r. do średnio 59,1⁰% w latach 1945 - 1949. Spośród surowców i materiałów dla przemysłu ciężkiego i chemicznego importowaliśmy między innymi rudy żelaza ze Szwecji i Norwegii, rudę manganu z Wielkiej Brytanii, Belgii i Francji, koncentraty cynku z USA, Kanady, Belgii, Norwegii, surówkę żelaza i wyroby hutnicze z Austrii, Holandii, Belgii, Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch, miedź z Kanady i Wielkiej Brytanii, kauczuk naturalny i syntetyczny z Wielkiej Brytanii i Holandii.

Główną pozycję w grupie materiałów dla przemysłu lekkiego stanowiły materiały i surowce włókiennicze. Najwięcej Polska importowała bawełny. Bawełnę sprowadzano z Pakistanu, Egiptu, Indii, Brazylii i Turcji, wełnę — z Australii i Południowej Afryki, jutę — z Pakistanu i z Indii, skóry surowe — z Argentyny, Południowej Afryki, Kanady, Indii i Brazylii.

Generalnie, w latach 1945 - 1949 ponad połowa dostaw paliw, surowców i materiałów pochodziła z krajów kapitalistycznych²¹.

W imporcie, według założeń planu trzyletniego, miały dominować środki produkcji i surowce. W rzeczywistości jednak do końca 1948 r. poważny udział w przywozie, wyższy niż przewidywano, miała żywność (średnia udziału w imporcie z lat 1945 - 1948 — około 21⁰% wobec 10,9⁰% w 1938 r.). Na skutek trudności zaopatrzeniowych rozwinął się, nie notowany przed wojną, znaczny import zbóż, który w 1946 r. stanowił około 30⁰% globalnego importu Polski. Spośród krajów kapitalistycznych zbóż dostarczały nam między innymi Kanada, Stany Zjednoczone i Francja.

¹⁸ Compendium, s. 75 - 77, 107 - 109. Obliczenia własne.

¹⁹ A. Karpiński, *Dwudziestolecie 1944 - 1964 w rozwoju gospodarczym Polski i świata*, Warszawa 1964, ss. 103.

²⁰ P. Bożyk, B. Wojciechowski, s. 71.

²¹ Compendium, s. 75 - 77 i 107 - 109. Obliczenia własne. P. Bożyk, B. Wojciechowski, s. 99 i 105 - 106.

Tabela 3

Struktura towarowa handlu zagranicznego Polski 1938, 1945 - 1949

Działy	Import		Eksport	
	1938	1945 - 1949	1938	1945 - 1949
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
Maszyny i urządzenia	21,7	20,2	1,2	1,3
Paliwa, surowce i materiały	59,4	59,9	59,7	70,1
Towary rolno-spożywcze	11,3	15,7	35,0	15,8
Towary konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego	7,6	4,2	4,1	12,8

Źródło: *Gospodarka Polski Ludowej 1944 - 1955*, pod red. J. Kalińskiego i Z. Landaua, t. 2, Warszawa 1976, s. 329; Compendium, s. 75 - 76, 105 - 106; obliczenia własne.

Ponadto importowaliśmy ryż, owoce oleiste, kawę, kakao, herbatę, warzywa i owoce, mięso i przetwory mięsne oraz ryby i przetwory rybne²².

W latach czterdziestych import maszyn i urządzeń z krajów kapitalistycznych wzrastał bardzo szybko. Z tego obszaru pochodziło około 52% ogólnych dostaw. Polska zaopatrywała się na rynkach zachodnich w maszyny i urządzenia w różnych asortymentach, m.in. urządzenia energetyczne, hutnicze, maszyny i urządzenia dla przemysłów lekkiego, chemicznego, spożywczego, zespoły i części dla przemysłu taboru kolejowego, urządzenia dla górnictwa i przemysłu precyzyjnego. Największymi dostawcami tych dóbr były: Wielka Brytania, Szwecja, Francja, Włochy, Austria, Dania, Szwajcaria, Holandia i Belgia²³.

Porównanie struktury towarowej polskiego handlu zagranicznego w latach czterdziestych z okresem przedwojennym wykazuje niewielkie różnice. Większe, aczkolwiek nie zasadnicze, zmiany nastąpiły po stronie eksportu, w którym wzrósł silnie udział węgla i koksu, a w mniejszym stopniu również towarów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego (wytworów włókienniczych), kosztem odpowiedniego zmniejszenia udziału żywności oraz materiałów i surowców do produkcji (przede wszystkim drewna). Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela nr 3.

Z państw kapitalistycznych warto bliżej przyjrzeć się stosunkom Polski ze Szwecją, Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią i Francją. Rząd polski podjął próby nawiązania bliższych kontaktów z tymi krajami. Dla Polski, z punktu widzenia jej potrzeb ekonomicznych, uzyskanie dóbr i kredytów inwestycyjnych było sprawą niezmiernie wagi.

W latach czterdziestych na szczególne wyróżnienie zasługują stosunki gospodarcze ze Szwecją — pierwszym partnerem handlowym Polski spośród państw kapitalistycznych. Szwecja była drugim po Związku Radzieckim krajem, który zawarł z Polską Ludową umowę handlową. Umo-

²² „Handel Zagraniczny”, 1956, nr 5, s. 17.

²³ „Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego” 1965, Warszawa 1965, s. 12 - 13; „Życie Gospodarcze”, 1950, nr 9, s. 430; P. Bożyk, B. Wojciechowski, s. 96 i 97 - 98.

wa ta regulowała polsko-szwedzkie obroty towarowe w latach 1945 - 1946 ²⁴.

Współpraca gospodarcza między obu krajami wykraczała poza tradycyjnie rozumianą wymianę towarową. Szwecja pospieszyła z pomocą w odbudowie gospodarczej Polski w zamian za dostawy polskiego węgla i koksu. Dnia 18 III 1947 r. oba państwa podpisały umowę, na mocy której Polska miała otrzymać w ciągu czterech lat dobra inwestycyjne na sumę 360 mln koron szwedzkich ²⁵.

Najpoważniejszą grupę stanowiły urządzenia i materiały do elektryfikacji (110 mln koron szwedzkich), środki produkcji z dziedziny techniki (78 mln) oraz obrabiarki i inne maszyny (40 mln). Strony utworzyły specjalny komitet techniczny, który ustalał szczegóły dostaw i sposób ich rozliczeń. Znaczna część zamówień inwestycyjnych miała być realizowana na podstawie szwedzkiego kredytu państwowego i prywatnego. Uzyskany kredyt w wysokości 105 mln koron szwedzkich został oprocentowany na 3⁰/₀, co było rozwiązaniem na owe czasy nader korzystnym ²⁶.

Polska, realizując potrzeby energetyczne Szwecji, zapewniła dostawy węgla kamiennego: 3 mln ton w pierwszym roku umowy i 4 mln ton w ciągu następnych lat. Ponadto rząd polski zobowiązał się do spłaty przedwojennych długów oraz odszkodowań za przejętą w ramach nacjonalizacji własność szwedzką ²⁷.

Realizacja zamówień inwestycyjnych w Szwecji napotykała wiele trudności, które były wynikiem m.in. ograniczonej podaży surowców. W tej sytuacji strona szwedzka podjęła pewne próby zapewnienia pierwszeństwa przydziału surowców firmom, które realizowały zamówienia inwestycyjne dla Polski. Skuteczność tej rządowej inicjatywy była jednak niewielka z uwagi na to, że na przedsiębiorstwa prywatne rząd nie miał większego wpływu. Wobec tego strona polska, aby umożliwić produkcję dóbr inwestycyjnych przeznaczonych dla niej, zobowiązała się dostarczyć Szwecji około 7 tys. ton rocznie żelaza walcowanego ²⁸.

Warunkiem dalszego rozwoju współpracy ze Szwecją, a także z innymi państwami kapitalistycznymi było uregulowanie należności z tytułu długów przedwojennych i nacjonalizacji przedsiębiorstw zagranicznych w Polsce.

Do 4 VI 1948 r. rząd polski uzgodnił warunki spłaty należności dwóm firmom szwedzkim: Asea i L. M. Ericsson. Asea otrzymała około 10 mln koron, w zamian za co podpisała umowę elektryfikacyjną na 60 mln ko-

²⁴ „Rzeczpospolita”, 20 VII 1945.

²⁵ Dz.U. RP 1947, nr 73, poz. 457. Umowa dodatkowa dotycząca udziału Szwecji w odbudowie gospodarczej Polski w zamian za dostawy polskiego węgla i koksu, 18 III 1947 r.

²⁶ AAN, Ministerstwo Przemysłu i Handlu (dalej MPiH), sygn. 61, k. 15 - 19.

²⁷ Ibidem, k. 19.

²⁸ Ibidem, sygn. 3363, nlczb. Sprawozdanie z obrad Polsko-Szwedzkiej Komisji Mieszanej, Sztokholm, 5 - 14 XI 1947 r.

ron, z których około 40% pokrył kredyt średnioterminowy. Przyznana kwota stanowiła około 75% nominalnej wartości zadłużenia. L. M. Ericsson otrzymał 20 mln spłaty, podpisując jednocześnie umowę na dostawę towarów do Polski za 80 mln, z czego 33% objęto kredytem średnioterminowym. Uzgodniona suma stanowiła 50% wartości odszkodowania. Spłatę długu Asea rozłożono na 10 lat, a L. M. Ericssona — na 16 lat. Raty te zostały oprocentowane w wysokości 3,25% rocznie²⁹.

W negocjacjach strony wykazały maksimum dobrej woli i udowodniły, że właściwa postawa wierzyciela i dłużnika może doprowadzić do korzystnego rozwiązania dla obu stron.

Do uregulowania pozostała największa należność szwedzka STAB — Svenska Tändsticks A/B (monopol zapalczany). Po długich rokowaniach umowę podpisano 16 XI 1949 r.³⁰ Suma odszkodowania została ustalona na 116 mln koron szwedzkich i obejmowała wszystkie roszczenia STAB wobec państwa polskiego, tj. z tytułu nacjonalizacji, reformy rolnej i leśnej, długów skarbu państwa i przedwojennych przedsiębiorstw państwowych, wszystkich hipotek ustanowionych na rzecz obywateli i przedsiębiorstw szwedzkich oraz 100% akcji Banku Amerykańskiego. Spłaty miały być realizowane od 1 I 1951 r., w zasadzie przez 17 lat. Strona szwedzka zrezygnowała z gwarantowanych przez państwo polskie roszczeń w stosunku do polskich instytucji komunalnych³¹.

Rokowania z innymi państwami w kwestii odszkodowań były mniej pomyślne. Z ogromnym trudem doszło do podpisania układu z Francją i Szwajcarią, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu. Z Wielką Brytanią zawarto wstępne porozumienie, ze Stanami Zjednoczonymi oraz Danią zawieszono rozmowy, a z Belgią, Włochami i Holandią trwały negocjacje³².

²⁹ Ibidem, sygn. 61, k. 79 - 86.

³⁰ AAN, Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego (dalej PKPG), sygn. 283, nlczb. Umowa między rządem szwedzkim i rządem polskim w sprawie odszkodowania za interesy szwedzkie w Polsce, Sztokholm 16 XI 1949 r.; sygn. 284, nlczb. Współpraca gospodarcza polsko-szwedzka (1949 - 1950).

³¹ O takich gwarancjach wspominał układ z 18 III 1947 r. w artykule I: „Rząd Polski potwierdza również wszystkie obowiązujące gwarancje udzielone przez Państwo Polskie za polskie instytucje komunalne” (Dz.U. RP 1947, nr 73, poz. 457).

³² Strona brytyjska domagała się spłat z tytułu nacjonalizacji i innych zobowiązań w wysokości 10 mln funtów szterlingów w okresie pięcioletnim, począwszy od 1949 r. Strona polska nie godziła się na te warunki, dążąc do redukcji tej sumy i przesunięcia spłat na dalsze lata. Na początku 1949 r. podpisano wstępne porozumienie. Niestety, autorowi nie udało się go odszukać. Rozmowy w tej sprawie kontynuowano latem 1949 r.

Wartość kapitałów amerykańskich w Polsce szacowano na około 109 mln dol. Negocjacje w kwestii odszkodowań podjęto już w styczniu 1946 r. Na początku 1948 r. ambasador J. Winiewicz stwierdził, że do podpisania porozumienia nie doszło z winy amerykańskiej. Rozmowy w sprawie roszczeń duńskich zostały przerwane w wyniku decyzji wicepremiera H. Minca.

AAN, Centralny Urząd Planowania (dalej CUP), sygn. 1280, k. 190 - 204; MPiH, sygn. 280, k. 216 - 221; PKPG, sygn. 284, nlczb. Rokowania finansowe z Danią; sygn. 290, nlczb. Współpraca gospodarcza polsko-włoska (1949 - 1950); L. Zyplikiewicz, s. 232, 236, 282, 354 i 363; J. Szczeblewski, *Kronika najważniejszych wydarzeń Polski Ludowej w latach 1944 - 1964*, [w:] *Z dziejów Polski Ludowej*, Warszawa 1966, s. 429.

Dalszy, pomyślny rozwój stosunków gospodarczych polsko-szwedzkich uniemożliwił wzrost napięcia między Wschodem i Zachodem³³. Wprawdzie Szwedzi nie podejmowali początkowo akcji dyskryminacyjnych wobec Polski, ale mimo to od 1949 r. postępował stopniowy spadek wzajemnych obrotów towarowych.

Na podkreślenie zasługuje jednak fakt, że rząd szwedzki utrzymał w mocy, mimo narastającej atmosfery zimnowojennej, Umowę dodatkową o udziale Szwecji w odbudowie gospodarczej Polski. Najpoważniejszą pozycję polskiego przywozu ze Szwecji stanowiły środki produkcji. W latach 1945 - 1950 ich udział w całości polskiego importu ze Szwecji wynosił 89⁰/₀, w tym maszyny, urządzenia i środki transportu zajmowały 55,2⁰/₀³⁴. Dla polskiego programu inwestycyjnego najbardziej odczuwalne były dostawy urządzeń dla przemysłu metalurgicznego, energetycznego, górniczego i elektrotechnicznego oraz wyposażenie dla odbudowy kolei i linii telefonicznych. Ważną pozycję w przywozie ze Szwecji zajmowały surowce i materiały do produkcji, głównie dla przemysłu ciężkiego i chemicznego. Szwecja była drugim po ZSRR eksporterem rudy żelaza do Polski.

Natomiast dla gospodarki szwedzkiej najważniejsze znaczenie miał import polskiego węgla. W latach 1945 - 1949 Polska była najpoważniejszym dostawcą węgla dla Szwecji. W latach tych Polska dostarczyła na rynek szwedzki przeszło 12 mln ton węgla kamiennego³⁵.

Duże nadzieje rząd polski wiązał ze współpracą gospodarczą ze Stanami Zjednoczonymi. Polska liczyła zwłaszcza na kredyty i pomoc inwestycyjną. Za rozwojem stosunków polsko-amerykańskich wypowiedali się tacy politycy polscy, jak: Hilary Minc, Zygmunt Modzelewski, Józef Winiewicz i inni. Widzieli oni Polskę nie jako wyłącznie biernego odbiorcę pomocy, lecz i aktywnego współuczestnika podejmowanych wysiłków na rzecz rozwoju gospodarki światowej³⁶.

Pierwsze, wzajemne posunięcia zapowiadały pomyślny rozwój współpracy między Polską a Stanami Zjednoczonymi. W kwietniu 1946 r. przyznano Polsce 40 mln dol. kredytów z Eximbanku (nie zostały one w pełni zrealizowane) oraz dalszych 50 mln dol. na zakup towarów stanowiących nadwyżki armii amerykańskiej w Europie. W zamian rząd polski akceptował doktrynę USA w dziedzinie handlu międzynarodowego i zobowiązał się powstrzymać od przyjęcia nowych zasad w tym zakresie aż do zwołania Międzynarodowej Konferencji Handlu i Pracy. Chodziło mianowicie o liberalizację handlu zagranicznego oraz potępienie dyskryminacji w międzynarodowych stosunkach gospodarczych. W okresie późniejszym

³³ W. Miś, s. 293; R. Frelek, *Historia „zimnej wojny”*, Warszawa 1971.

³⁴ AAN, PKPG, sygn. 2971, nlczb. Realizacja umowy inwestycyjnej, stan na dzień 30 XII 1949 r.; Compendium, s. 384; J. Dorniak, *Stosunki polsko-szwedzkie w latach 1944 - 1974*, Słupsk 1978, s. 104.

³⁵ Compendium, s. 384 i 387; „Życie Gospodarcze”, 1950, nr 9, s. 397.

³⁶ L. Zyblikiewicz, s. 229 - 230.

rząd polski będzie zajmował elastyczne stanowisko wobec koncepcji liberalizacji handlu międzynarodowego. Okazało się bowiem, że jej realizacja niosła groźne konsekwencje dla państw ekonomicznie słabszych, umożliwiając podporządkowanie ich przytłaczającej potędze gospodarczej USA. Ponadto strona polska wyraziła zgodę na przyznanie odszkodowania za znacjonalizowane mienie oraz dostarczenie rządowi Stanów Zjednoczonych wyczerpujących informacji dotyczących międzynarodowych stosunków ekonomicznych Polski³⁷.

Oficjalne stanowisko w powyższej sprawie sformułowane zostało w nocy rządu polskiego z 24 IV 1946 r., przekazanej przez ambasadora Oskara Langego rządowi USA. Nota ta była wyrazem pomyślnego rozwoju stosunków gospodarczych polsko-amerykańskich³⁸.

W 1946 r. koła gospodarcze obu państw doszły do porozumienia w kilku istotnych kwestiach. Dnia 2 X 1946 r. podpisano umowę dotyczącą odbudowy gospodarki polskiej. Władze polskie uzyskały wstępną akceptację na uzyskanie pożyczki amerykańskiej na zakup maszyn i sprzętu górniczego (około 128 mln dol.) i bawełny (około 25 mln dol.). Amerykańskie koła gospodarcze, które starały się zapewnić rynki zbytu swym firmom, gotowe były wejść na teren Polski z inwestycjami i kapitałami, na bardzo dogodnych warunkach³⁹.

Realizacja kredytu na zakup nadwyżek towarów będących w posiadaniu armii amerykańskiej w Europie napotykała jednak znaczne trudności. Jedynym terenem poszukiwań pozostał obszar stref okupacyjnych Niemiec, natomiast wyłączono zeń Francję i Belgię. Do 19 XI 1946 r. udało się pozyskać towary na sumę 29 mln dol., a do 1 II 1948 r. — za dalsze 9 mln dol. Od 1 II 1948 r. sprzęt pochodzący z demobilu armii amerykańskiej był przekazywany zachodnim strefom Niemiec. Wśród dostaw przeważał tabor kolejowy (500 lokomotyw i 1700 wagonów), lotniczy (m.in. 16 pasażerskich Dakot), drogowy (ponad 2 tys. samochodów i 2400 przyczep) oraz morski (20 dźwigów portowych, tankowce, 9 holowników)⁴⁰.

Z biegiem czasu, wraz z umacnianiem się władzy ludowej w Polsce, polityka USA stawała się coraz mniej przychylna wobec spraw gospodarczych naszego kraju. Władze amerykańskie nalegały coraz częściej na usztywnienie polityki polskiej w stosunku do Związku Radzieckiego. Pojście to zaciąży nad perspektywami stosunków polsko-amerykańskich. Niemniej wzajemne stosunki gospodarcze w latach 1945 - 1946 należy uznać za poprawne.

Wyraźny wpływ na pogorszenie się współpracy między Polską a Stanami Zjednoczonymi spowodowało uchylenie się Polski od udziału w Pla-

³⁷ Ibidem, s. 234, 246 - 247 i 252.

³⁸ AAN, MPiH, sygn. 51, k. 46 - 47.

³⁹ Ibidem, k. 69 i 97.

⁴⁰ Ibidem, k. 231 - 235; L. Zyplikiewicz, s. 287.

nie Marshalla. Dla rządu polskiego była to decyzja trudna. Kraj nasz od początku był zainteresowany rozwojem współpracy z państwami kapitalistycznymi. Intencje te potwierdzają kierunki rozwoju polskiego handlu zagranicznego oraz inicjatywy zgłaszane przez przedstawicieli Polski na forum międzynarodowych organizacji gospodarczych.

Podczas spotkania z Williamem Claytonem (zastępcą sekretarza stanu USA do spraw ekonomicznych) 28 VII w Genewie H. Minc oświadczył, że Polska jest nadal głęboko zainteresowana w utrzymaniu stosunków handlowych z Zachodem. Wyraził on opinię, iż „głównym kierunkiem polskiej gospodarki jest zachodni i brak jest powodów, o ile wie, dla których nie należałoby go kontynuować i rozwijać”⁴¹. Sądzę, że była to wypowiedź przesadna, bowiem rząd polski opowiadając się zgodnie z intencjami rządu radzieckiego w sprawie konferencji paryskiej wyraźnie określił, w jakim kierunku będzie zmierzała polska gospodarka.

Niemniej Polsce zależało na kredytach i pomocy gospodarczej Stanów Zjednoczonych i innych państw zachodnich. Dlatego też politycy polscy, przy każdej nadarzającej się okazji, podkreślali, iż kredyty i pomoc gospodarcza powinny być wolne od warunków politycznych. W wywiadzie dla argentyńskiego dziennika „La Prensa” (15 XII 1947 r.) H. Minc stwierdził, że kraje Europy Wschodniej i Zachodniej mają jednakowe prawo do uzyskania kredytów i pomocy ekonomicznej. Pomoc powinna być udzielona w pierwszej kolejności krajom zniszczonym. „Poza przemysłem węglowym — oświadczył on — rolnictwo posiadałoby pierwszeństwo do korzystania z każdego kredytu, który Polska miałaby otrzymać. Naszą produkcją węgla i żywności możemy przyjść najlepiej z pomocą wszystkim krajom Europy, przyspieszając jednocześnie odbudowę naszego kraju”⁴².

Innego zdania był jednak Departament Stanu USA, który 23 VII 1947 r. postanowił nie podejmować programu pomocy dla Polski. Rządowi polskiemu odmówiono kredytów, w tym obiecane go kredytu bawelnianego. Przedstawiciele amerykańscy blokowali przyznanie Polsce pożyczki przez Bank Światowy. Stany Zjednoczone forsowały odbudowę potencjału zachodnoniemieckiego, traktując go jako główne ogniwo w rekonstruowanej gospodarce europejskiej⁴³.

W 1948 r. Stany Zjednoczone podjęły decyzję o ograniczeniu swego eksportu do Polski. W rezultacie import polski z USA zmniejszył się z 16% ogółu importu w 1947 r. do 11% w 1948 r. i 4% w 1949 r. (bez demobilu). Restrykcje amerykańskie były odczuwalne dla gospodarki polskiej, ponieważ gros dostaw stanowiły surowce i dobra inwestycyjne⁴⁴.

W lipcu 1948 r. Ministerstwo Przemysłu i Handlu podało, że Polska

⁴¹ L. Zyblikiewicz, s. 287.

⁴² AAN, MPiH, sygn. 51, k. 153 - 154.

⁴³ „Zbiór Dokumentów”, lipiec 1948, s. 422 - 436; sierpień 1948, s. 518 - 528; luty 1949, s. 156 - 165; październik 1949, s. 839 - 849.

⁴⁴ AAN, MPiH, sygn. 51, k. 156 - 157; L. Zyblikiewicz, s. 334 - 335 i 351.

nie otrzymała licencji wywozowych na 71 pozycji (około 9 mln dol.), w tym na ropę naftową, miedź, slabing, urządzenia elektryczne oraz łożyska kulkowe i rolkowe. Zezwolenia eksportowe uzyskano zaś na sumę około 10 mln dol. Decyzje w tych sprawach podejmowane były na szczeblu Departamentu Stanu. Częstym motywem odmowy było: „podanie odrzucone, ponieważ sprzeciwia się interesom narodowym”⁴⁵.

Władze polskie podejmowały wysiłki zmierzające do zmiany trendu w stosunkach polsko-amerykańskich. Jesienią 1948 r. B. Bierut i Z. Modzelewski przeprowadzili rozmowy z ambasadorem amerykańskim w Warszawie, Waldemarem J. Gallmanem. Wielokrotne rozmowy i interwencje w tej sprawie przeprowadzał ambasador Polski w Waszyngtonie J. Winiewicz. Polityka restrykcji spotkała się także z krytyką amerykańskich kół gospodarczych, zwłaszcza eksporterskich. Oceniały one pozytywnie odbudowę gospodarki polskiej i upatrywały na tym terenie korzystny dla siebie rynek zbytu⁴⁶.

Pod wpływem tych czynników Departament Stanu złagodził restrykcje ekonomiczne wobec Polski. W drugiej połowie 1948 r. odblokowano wywóz wielu towarów wcześniej przez Polskę zamówionych, m.in. sprzętu kolejowego za 12 mln dol. (kredyt Eximbanku), urządzeń kotłowych dla kopalni św. Jerzego oraz urządzeń przeładunkowych. Ponadto udzielono licencji eksportowych na towary wartości 10 mln dol., w tym na niektóre urządzenia elektryczne oraz chemikalia i barwniki. Nie wydano jednak zezwoleń eksportowych na dobra inwestycyjne (około 9 mln dol.), mimo iż wcześniej na ich poczet wpłacono sporą zaliczkę. Warto dodać, że Polska w tym okresie uzyskała najwięcej licencji eksportowych spośród krajów demokracji ludowej⁴⁷.

Poważne trudności towarzyszyły nawiązywaniu kontaktów handlowych polsko-brytyjskich. Wielka Brytania była tradycyjnie ważnym partnerem handlowym Polski. W okresie międzywojennym zajmowała drugie miejsce w obrotach zagranicznych Polski. Normalizację współpracy gospodarczej utrudniało zaognienie stosunków politycznych między obu państwami, do którego doszło tuż po zakończeniu drugiej wojny światowej.

Już wkrótce po konferencji poczdamskiej pojawiły się w Wielkiej Brytanii głosy kwestionujące ostateczność granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz inne decyzje poczdamskie. Ponadto rząd brytyjski usiłował wpływać na sytuację wewnętrzną w Polsce, co powodowało liczne napięcia na linii Warszawa—Londyn⁴⁸.

⁴⁵ MPiH, sygn. 51, k. 231-234; sygn. 3529, nlczb. Protokoły kontroli maszyn i urządzeń eksportowanych z USA do Polski od marca do września 1948 r.

⁴⁶ Ibidem, sygn. 3360, nlczb. Sprawozdanie z Konferencji Handlu Światowego, Chicago 16 II 1948 r.; L. Zyblikiewicz, s. 357-358.

⁴⁷ AAN, MPiH, sygn. 3360, k. 68; L. Zyblikiewicz, s. 350-351.

⁴⁸ W. T. Kowalski, *Polityka zagraniczna RP 1944-1947*, Warszawa 1971, s. 191-200.

Prowadzone w tej atmosferze rokowania (od lipca 1945 r.), dotyczące likwidacji wzajemnych zadłużeń z czasów wojny, były mało owocne i przeciągały się w czasie. Chodziło zwłaszcza o rozliczenia związane z funkcjonowaniem byłego rządu emigracyjnego i wydatkami związanymi z działalnością Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Głównym celem przyświecającym polskim negocjatorom było zapewnienie zwrotu przez Wielką Brytanię zapasów złota polskiego wartości 7,5 mln funtów szterlingów⁴⁹.

Dnia 24 VI 1946 r. podpisano w Londynie polsko-brytyjską umowę w sprawie likwidacji wojennych zobowiązań Polski wobec Wielkiej Brytanii. Zgodnie z porozumieniem rząd brytyjski zobowiązał się zwrócić Polsce część złota w wysokości 3 mln funtów szterlingów oraz obniżyć zadłużenie z tytułu wydatków cywilnych z 32 do 10 mln funtów z tym, że suma ta po pięcioletnim moratorium miała być spłacona w ciągu 15 lat. Dług wojskowy w wysokości 47 mln funtów został „zawieszony”, a spłata długów z tytułu wyposażenia wojska „skreślona” (73 mln funtów)⁵⁰.

Z ratyfikacją układu rząd brytyjski postanowił się jednak wstrzymać aż do czasu wywiązania się przez rząd polski ze swych zobowiązań wyborczych podjętych w Poczdamie. Ostatecznie porozumienie finansowe zostało ratyfikowane przez Wielką Brytanię po roku, to jest w czerwcu 1947 r., kiedy politycy brytyjscy przestali liczyć na zmianę status quo w Polsce⁵¹.

Nic więc dziwnego, że w tej sytuacji wymiana towarowa między Polską i Wielką Brytanią osiągnęła w 1946 r. niewielkie rozmiary. Rok 1947 przyniósł wyraźną poprawę, zwłaszcza po stronie importu polskiego, co tłumaczy duże zapotrzebowanie naszej gospodarki na surowce oraz maszyny i urządzenia przemysłowe⁵².

Zmiana linii politycznej wobec Polski doprowadziła do normalizacji w sferze gospodarczej. Dnia 9 VI 1947 r. rządy obu państw podpisały pierwszą, powojenną umowę handlową. Przewidywała ona import dóbr inwestycyjnych z Wielkiej Brytanii w latach 1947 - 1950 na sumę 15 mln funtów szterlingów oraz surowców i artykułów przemysłowych w wysokości 20 mln funtów. Nasz eksport miał osiągnąć w tym okresie kwotę 23 mln funtów. Polsce został przyznany kredyt inwestycyjny w wysokości 1 mln funtów⁵³. Polska otrzymała darowizny z demobilu brytyj-

⁴⁹ „Rzeczpospolita”, 1 XII 1945; 25 V 1946; „Dziennik Polski”, 26 VI 1946.

⁵⁰ AAN, CUP, sygn. 1856, k. 166 - 167; Dz. U. RP 1947, nr 63, poz. 365 i 366. W. T. Kowalski, s. 198.

⁵¹ Wcześniej doszło do kontrowersji na tle zwrotu mienia polskiego wywiezionego podczas wojny do Niemiec i znajdującego się wówczas na terenie strefy brytyjskiej. Brytyjskie władze okupacyjne pozostawiły bowiem to mienie pod kontrolą urzędników niemieckich, co w dużym stopniu opóźniało akcję rewindykacyjną oraz prowadziło do utraty części zrabowanego mienia (W. T. Kowalski, s. 200).

⁵² Import z Wielkiej Brytanii zwiększył się z 0,9 mln dol. w 1946 r. do 27,2 mln dol. w 1947 r., a polski eksport z 1,6 do 13,3 mln dol. (L. Zyblikiewicz, s. 346).

⁵³ AAN, MPiH, sygn. 3347, nlczb. *Stosunki handlowe polsko-brytyjskie w latach 1946 - 1949*.

skiego w postaci mostów kolejowych oraz różnych towarów o wartości 500 tys. funtów szterlingów.

Stosunki gospodarcze polsko-brytyjskie rozwijały się pomyślnie. W 1948 r. pojawiły się jednak nowe uwarunkowania międzynarodowe, które poważnie zagroziły ich dalszej egzystencji. Stany Zjednoczone zaczęły bowiem wywierać presję na rząd angielski, aby zmodyfikował swe stosunki handlowe ze Wschodem. Radca handlowy polskiej ambasady w Londynie w piśmie z dnia 17 VIII 1948 r. do wiceministra E. Szyra informował, że w lipcu tego roku doszło w Londynie do spotkania przedstawicieli brytyjskich i amerykańskich, na którym Wielka Brytania wyraziła zgodę co do wprowadzenia zakazu eksportu niektórych towarów do Europy Wschodniej. Czynniki rządowe Wielkiej Brytanii poparły politykę USA, uważając że korzyści wynikające z wymiany handlowej ze Wschodem nie są współmierne do efektów współpracy gospodarczej ze Stanami Zjednoczonymi⁵⁴.

Było to jednak werbalne poparcie polityki amerykańskiej (przynajmniej w przypadku Polski), ponieważ w 1948 r. rząd brytyjski nie stosował jeszcze restrykcji w wymianie towarowej z Polską. Wielkiej Brytanii udawało się przez jakiś czas utrzymywać linię rzeczowej współpracy gospodarczej, dającej obu stronom wymierne korzyści. Praktyczni Anglicy, kierując się racjami ekonomicznymi, starali się jeszcze, mimo rosnących nacisków amerykańskich, rozwijać handel z Polską. Jednakże z biegiem czasu osłabiona Wielka Brytania podporządkowała się polityce Stanów Zjednoczonych⁵⁵.

Pewien wpływ hamujący amerykańskie wysiłki, zmierzające do rozszerzenia restrykcji ekonomicznych, wywarła dyskusja zapoczątkowana na forum ZO ONZ przez delegację polską na temat dyskryminacji w handlu międzynarodowym⁵⁶. W tym kontekście trzeba widzieć rezultaty wymiany towarowej między Polską a Wielką Brytanią. W 1948 r. przerosły one najśmielsze oczekiwania obu stron. W tym roku nastąpił bowiem trzykrotny wzrost polskiego eksportu, a import zwiększył się o 70%/o. W rezultacie, wbrew oczekiwaniom, dodatnie saldo w bilansie handlowym przypadło Polsce⁵⁷.

Tak pomyślne wyniki upoważniały do optymizmu, co uwidoczniło się w założeniach umowy pięcioletniej, podpisanej 14 I 1949 r. Przewidywała ona, że dostawy każdej ze stron w tym okresie osiągną wartość

⁵⁴ Ibidem, sygn. 280, k. 127 - 128.

⁵⁵ Ibidem, sygn. 3360, nlczb. Dyskryminacja w stosunkach handlowych w 1948 r.: L. Zyblikiewicz, s. 348.

⁵⁶ „Zbiór Dokumentów”, 1948, nr 9, s. 38 - 44; Narody Zjednoczone, I, część III Sesji ZO, 21 IX - 11 XII 1948, Paryż. Dokumenty i materiały, Warszawa 1949, s. 107 - 110.

⁵⁷ Wstępnie przewidywano deficyt płatniczy Polski i zabezpieczono się z góry na tę ewentualność, przedstawiając do dyspozycji Wielkiej Brytanii polskie aktywa i złoto o wartości 3,4 mln funtów szterlingów, które były zdeponowane w Bank of England (AAN, MPiH, sygn. 3347, nlczb.).

150 mln funtów szterlingów (wówczas stanowiło to około 600 mln dol.). W eksporcie polskim zwiększeniu miały ulec dostawy wyrobów gotowych. W imporcie z Wielkiej Brytanii szczególne znaczenie dla gospodarki polskiej miały dobra inwestycyjne. Przywóz ich szacowano na 20 mln funtów. Maszyny i urządzenia miały zasilić przemysł metalowy, górniczy, hutniczy, włókienniczy oraz transport. Polsce przyznano kredyt inwestycyjny w wysokości około 6 mln funtów z możliwością wykorzystania go do 1955 r., a także kredyt na zakup wełny (2,5 mln funtów). Ponadto rząd brytyjski zobowiązał się dostarczyć bezpłatnie Polsce wełnę surową o wartości 1,5 mln funtów szterlingów⁵⁸.

W 1949 r. tempo wymiany handlowej między obu państwami było jeszcze większe niż w 1948 r. W ciągu roku eksport brytyjski wzrósł z około 7 mln do 21 mln funtów, zaś import polski z Wielkiej Brytanii odpowiednio z około 9 mln do 16 mln funtów. Do 15 I 1949 r. licencje eksportowe nie były objęte żadnymi ograniczeniami. Po tym terminie każde zamówienie musiało uzyskać zgodę Board of Trade. Decyzja ta nie spowodowała jednak większych restrykcji. Prawie wszystkie zamówienia na dobra inwestycyjne były przyjmowane bez większych przeszkód. Na dzień 16 VII 1949 r. otrzymano licencje eksportowe na sumę 12 900 000 funtów szterlingów. Odmówiono natomiast dostaw towarów o wartości 400 tys. funtów⁵⁹.

Powojenny rozwój stosunków polsko-francuskich zapowiadał się pomyślnie. Francja pierwsza nawiązała kontakty z PKWN, a potem uznała Rząd Jedności Narodowej⁶⁰. Głównym motywem zbliżającym do siebie oba państwa była zbieżność poglądów w kwestii bezpieczeństwa europejskiego, a zwłaszcza podjęcie wspólnych kroków skierowanych przeciwko niebezpieczeństwu odrodzenia się imperializmu niemieckiego. Nie bez znaczenia były też tradycyjne więzi przyjaźni łączące oba kraje.

Zrozumienie wspólnoty interesów stworzyło przesłanki do rokowań mających na celu zawarcie sojuszu polsko-francuskiego. W 1946 r. i na początku 1947 r. rokowania w tej sprawie były poważnie zaawansowane. Rządy obu państw były skłonne dostosować „stary” sojusz polsko-francuski z 1921 r. do nowych zmienionych warunków. Tymczasem na odbywającej się wiosną 1947 r. w Moskwie sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych ujawniły się rozbieżności we współpracy wielkich mocarstw. Po tej konferencji Francja zaproponowała wiele nowych warunków trudnych do przyjęcia przez stronę polską, m.in. uzależniała układ sojuszniczy od aprobaty ministrów spraw zagranicznych, a praktycznie od zgody Stanów Zjednoczonych⁶¹. W maju 1947 r. usunięto

⁵⁸ Ibidem oraz sygn. 3483, nlczb. i sygn. 3529, nlczb. *Stosunki handlowe polsko-brytyjskie*.

⁵⁹ Ibidem, sygn. 3360, nlczb. oraz sygn. 3357, nlczb. Materiały dotyczące dyskryminacji w handlu międzynarodowym. Por. L. Zyblikiewicz, s. 363-364.

⁶⁰ W. T. Kowalski, s. 16-18 i 39.

⁶¹ „Rzeczpospolita”, 21 V 1949.

z rządu francuskiego komunistów. Oba te wydarzenia przyspieszyły proces rozchodzenia się dróg politycznych Polski i Francji. Rząd francuski zrezygnował z prowadzenia mocarstwowej polityki w kwestii niemieckiej i wobec Europy Wschodniej, co wpłynęło również na losy sojuszu polsko-francuskiego. Co prawdą rokowania na ten temat prowadzone były nadal, ale nadzieje na zawarcie takiego układu były coraz mniejsze.

Strony starały się znaleźć szansę współpracy w płaszczyźnie gospodarczej. Po pierwszych, udanych kontaktach w 1946 r.⁶² przystąpiono do rokowań dotyczących unormowania całokształtu stosunków gospodarczych polsko-francuskich.

Pertraktacje zakończyły się podpisaniem 21 VIII 1947 r. umowy handlowej. Do porozumienia tego dołączono protokół zawierający zasady przyszłego układu w sprawie dostaw dóbr inwestycyjnych. Przewidywano, że Polska będzie mogła nabyć we Francji sprzęt inwestycyjny (środki transportu, urządzenia górnicze i energetyczne) na sumę około 60 mln dol. Jednocześnie Francja zapewniała pomoc kredytową w wysokości 15 mln dol. Import ten Polska miała spłacać eksportem węgla. Wzajemne dostawy dóbr inwestycyjnych i węgla miały być realizowane w ciągu 4 - 5 lat ⁶³.

Ponadto Polska uzyskała kredyt 5,1 mln dol. na zakup sprzętu elektrotechnicznego i energetycznego. W lipcu i sierpniu 1947 r. podpisano w tej sprawie odpowiednie porozumienia i protokoły. Polska miała otrzymać 10 wielkich turbogeneratorów i 17 transformatorów, kilka turbozespołów wodnych, kotły oraz sprzęt i urządzenia do budowy linii elektrycznych wysokiego napięcia, łączącej centralę energetyczną Śląska z okręgami Łodzi i Warszawy. Dostawy te miały być również kompensowane dodatkowym eksportem polskiego węgla ⁶⁴.

Równocześnie ustalono, że realizacja tych postanowień rozpocznie się z chwilą dokonania uzgodnień dotyczących odszkodowań należnych byłym właścicielom upaństwowionych przedsiębiorstw oraz przedwojennych długów Polski ⁶⁵.

Rozmowy na ten temat toczyły się jesienią 1947 r., najpierw w Paryżu, a następnie w Warszawie. W listopadzie tego roku podpisano protokół „ad referendum”, na mocy którego Polska zobowiązała się wypłacić odszkodowania byłym właścicielom znacjonalizowanych przedsiębiorstw. Odszkodowania te w wysokości 67 mln dol. miały być spłacane

⁶² Dnia 10 V 1946 r. podpisano pierwsze porozumienie handlowe. Polska zobowiązała się do dostaw węgla w maju i czerwcu 1946 r. W maju dostawy wyniosły 96 tys. ton. W zamian za węgiel Francja miała okazać Polsce pomoc, zwłaszcza w dziedzinie przemysłu elektrycznego i mechanicznego. Dnia 1 VIII tego roku zawarto roczny układ o wymianie towarowej między obu krajami na łączną sumę około 4 mld franków („Rzeczpospolita”, 10 V 1946; 16 VI 1946; 10 VIII 1946 oraz „Życie Gospodarcze”, 1946, nr 15, s. 543).

⁶³ AAN, CUP, sygn. 1881, k. 12 - 13.

⁶⁴ Ibidem, sygn. 1880, k. 190 - 204; „Rzeczpospolita”, 6 VIII 1946; „Życie Gospodarcze”, 1947, nr 12, s. 565 oraz nr 14 - 15, s. 637; D. Długosz, W. Szczepaniec, s. 225.

⁶⁵ AAN, CUP, sygn. 1881, k. 13.

węgłem (3,8 mln ton). Porozumienie przewidywało, że zapłata nastąpi w 15 ratach rocznych po 3-letnim moratorium, począwszy od 1 I 1951 r. Ponadto układ zawierał zastrzeżenie, że wypłata odszkodowania uzależniona będzie od przyznania Polsce nowych kredytów w wysokości 50⁰/₀ sumy odszkodowania. Rząd francuski nie zatwierdził tej wersji porozumienia. Żądał skreślenia punktu o trzyletnim okresie karencji oraz domagał się równoczesnego rozpoczęcia spłat całego odszkodowania ⁶⁶. W tym stanie rzeczy kwestia odszkodowań pozostała problemem otwartym.

Jej ostateczne rozstrzygnięcie znalazło miejsce w polsko-francuskim traktacie handlowym z 19 III 1948 r. Układ o odszkodowaniach z tytułu nacjonalizacji został utrzymany w brzmieniu ustalonym w listopadzie 1947 r., a więc najbardziej korzystnym dla Polski. Traktat handlowy regulował liczne problemy finansowe i gospodarcze, które pozostawały w zawieszeniu między obu krajami. W 1949 r. wartość wymiany towarowej polsko-francuskiej miała ulec podwojeniu. Cechą charakterystyczną układu z 19 III 1948 r. było to, że uniezależniał on obie strony od wahań cen. Za podstawę obustronnych rozrachunków przyjęto ceny z 1 II 1948 r. ⁶⁷

Pomyślne zakończenie rozmów polsko-francuskich umożliwiło budowę trwałego porozumienia ekonomicznego między obu krajami. Sukces był niewątpliwym zważywszy na fakt, że układy były negocjowane w trudnych warunkach. Jednocześnie w Paryżu toczyły się bowiem rozmowy w sprawie Planu Marshalla i Unii Zachodnioeuropejskiej.

Pogarszająca się sytuacja międzynarodowa uniemożliwiała jednak realizację tych optymistycznych założeń. Wysokie tempo wymiany handlowej uległo wyraźnemu zahamowaniu. W 1947 r. obroty towarowe między Polską i Francją wzrosły o 215,5⁰/₀ w stosunku do roku poprzedniego, w 1948 r. odpowiednio o 125,5⁰/₀, a w 1949 r. o 84,7⁰/₀. W latach 1946 - 1949 Polska uzyskała dodatnie saldo w handlu z Francją (48,3 mln zł dewizowych). Stało się to głównie za sprawą eksportu polskiego węgla. W ciągu czterech lat (1946 - 1949) dostarczyliśmy Francji 4661 tys. ton węgla. Do 1949 r. dostawy węgla stanowiły około 90⁰/₀ wartości całego wywozu ⁶⁸. Z kolei dla gospodarki polskiej istotne znaczenie miał import dóbr inwestycyjnych z Francji, a zwłaszcza dostawy maszyn i urządzeń dla przemysłu górniczego, energetycznego, elektrotechnicznego i hutniczego, urządzeń dźwigowo-transportowych, aparatury i urządzeń pomiarowo-badawczych, sprzętu lekarskiego oraz środków transportu (autobusów, samochodów osobowych i ciężarowych, samolotów).

⁶⁶ „Przegląd Międzynarodowy”, 1948, nr 6, s. 30; „Życie Gospodarcze”, 1948, nr 9, s. 387.

⁶⁷ „Rzeczpospolita”, 30 IV 1947; 20 III 1948; „Życie Gospodarcze”, 1948, nr 9, s. 386 - 387.

⁶⁸ Compendium, s. 341 i 346; „Rzeczpospolita”, 23 III 1947; 22 VII 1947; 15 X 1947; J. Anusz, *Polska—Francja. Gospodarka, stosunki ekonomiczne*, Warszawa 1970, s. 24 - 25.

Tabela 4

Wartość obrotów towarowych w latach 1946 - 1949 według grup krajów w mln zł dew. wg cen bieżących

Lata	Import		Eksport	
	KS	KK	KS	KK
1946	456,3	126,8	302,9	203,3
1947	442,3	838,3	436,2	548,8
1948	981,7	1083,9	939,7	1146,7
1949	1077,6	1452,2	1123,0	1352,3

KS – kraje socjalistyczne; KK – kraje kapitalistyczne

Źródło: „Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego” 1970, Warszawa 1970, s. 2; Compendium, s. 291.

Generalnie można stwierdzić, że mimo rozlicznych trudności wymiana towarowa Polski z krajami kapitalistycznymi zajmowała nadal ważne miejsce w polskim handlu zagranicznym. Udział państw zachodnich w naszym eksporcie i imporcie był większy niż udział krajów socjalistycznych. W okresie 1947 - 1949 udział polskiego eksportu do krajów kapitalistycznych wynosił 55,3⁰/o, a do krajów socjalistycznych — 44,7⁰/o. Import z państw kapitalistycznych kształtował się w granicach 57,4⁰/o, zaś import z państw socjalistycznych — 42,6⁰/o⁶⁹.

Nawiązanie i rozwój kontaktów handlowych Polski z Zachodem były możliwe dzięki następującym czynnikom:

- 1) koncepcji planu trzyletniego, która zakładała maksymalne wykorzystanie wymiany zagranicznej jako czynnika odbudowy i rozwoju gospodarczego kraju;
- 2) polityce rządu, uwzględniającej rozwój handlu ze Wschodem i Zachodem;
- 3) pomocy Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- 4) aktywnej polityce kredytowej wobec zagranicy;
- 5) korzystnym zmianom terms of trade polskiego handlu zagranicznego, spowodowanym głównie wzrostem cen węgla (deficyt paliwowy w Europie);
- 6) sprawnej organizacji aparatu handlowego.

RELATIONS COMMERCIALES DE LA POLOGNE AVEC LES PAYS CAPITALISTES (1945 - 1949)

A l'issue de la seconde guerre mondiale, en dépit de difficultés multiples, les échanges avec les pays à économie de marché ont toujours tenu une place importante dans le commerce extérieur de la Pologne. Dans les années 1947 - 1949, la part des pays occidentaux dans nos exportations et importations était supérieure à celle des pays socialistes.

⁶⁹ Compendium, s. 57, 67 i 281.

Dans la période considérée, les plus importantes parmi les relations économiques de la Pologne étaient celles avec la Suède, les Etats-Unis, la Grande-Bretagne et la France. Le gouvernement polonais avait tenté de nouer des contacts suivis avec ces pays-là, en vue de se procurer des biens d'équipement et des crédits pour ses investissements. Ces tentatives ne furent couronnées que d'un succès partiel. Le développement favorable de la coopération de la Pologne avec les pays capitalistes fut perturbé par une situation internationale qui allait se dégradant.

C'est la Suède qui fut à l'époque le premier partenaire commercial de la Pologne parmi les pays à économie de marché. La coopération économique polono-suédoise dépassait le cadre traditionnel des échanges commerciaux. La Suède aida la Pologne dans l'oeuvre de reconstruction de son économie, en contrepartie des livraisons polonaises de charbon et de coke.

Tłumacz
Hubert Krzyżanowski